

**SECTION 6
COURT ORGANIZATION; LAW-ENFORCEMENT AGENCIES;
PROCURATORATE AND BAR**

**СЕКЦІЯ 6
СУДОУСТРІЙ; ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ;
ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА**

УДК 343.35:343.141

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ТАКТИКИ ДОКУМЕНТУВАННЯ
ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ,
ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ
ОСОБОЮ**

*Олондарь Валерія Сергіївна,
студентка VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

Науковий керівник :
*Шланко Тетяна Вікторівна,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті визначено основну мету документування дій розроблюваних об'єктів справ, що вчиняють кримінально карні діяння. Надано аналіз існуючих факторів, що ускладнюють процес виявлення та організації документування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а також досліджено тактичні прийоми та механізми документування фактів корупційних правопорушень та злочинів, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди підрозділами боротьби з корупцією і організованою злочинністю правоохоронних органів України. У статті виокремлено окремі категорії службових осіб, щодо яких обмежуються можливості проведення слідчих та розшукових заходів: особи, наділені імунітетом (судді, народні депутати); правоохоронці (співробітники органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки та інші). Проаналізовано види неправомірної вигоди із точки зору виконання службових дій (бездіяльності) посадовою особою. У статті визначено дві основні схеми документування отримання неправомірної вигоди, розглянуті найбільш популярні місця її отримання. Дослідження дало змогу розмежувати поняття «хабар» та «неправомірна вигода», визначити сутність прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Було розроблено науково обґрунтовані рекомендації і пропозиції, спрямовані на вдосконалення процесу організації документування одержання неправомірної вигоди службовою особою, визначені особливості, які слід враховувати при документуванні окремих категорій осіб.

Ключові слова : неправомірна вигода, документування, корупція.

Olondar V. S. Particular Questions of Organization and Tactics of Documenting by the Law Enforcement Agencies of Ukraine Accepting Offer, Promise or Obtaining Unlawful Benefits by Official. The article defines the main purpose of documenting actions of objects of criminal cases, who commit crimes. The analyses of existing factors, which complicate the process of identifying and organizing documenting of accepting offer, promise or obtaining unlawful benefits by official is shown in the article. Also tactical methods and mechanisms of documenting facts of corruption offenses and crimes related to accepting offer, promise or obtaining unlawful benefits by subdivisions of combating corruption and organized crime of law enforcement agencies of Ukraine are explored in the article. There are separate categories of officials, in relation to which the possibilities of carrying out investigative and search activities are limited: people endowed with immunity (judges, MPs); law enforcement officers (officers of the prosecutor's office, domestic affairs, security services, etc.). Types of unlawful benefit are analyzed from the point of view of performance of official actions (inaction) by an official. The article defines two main schemes for documenting obtaining unlawful benefits, the most popular places for obtaining it are considered. The study made it possible to distinguish between the concept of «bribe» and «unlawful benefits», to determine the essence of the accepting offer, promise or accepting of unlawful benefits. Scientifically based recommendations and proposals aimed at improving the process of organizing documenting of obtaining an unlawful benefit by official, certain features that should be taken into account while documenting certain categories of people are developed.

Keywords : unlawful benefit, documenting, corruption.

Постановка проблеми. Серед глобальних проблем сучасності, від вирішення яких залежить подальший розвиток світового співтовариства, одним з найважливіших питань є ефективне запобігання та протидія корупції, які намагається вирішити й сучасна Україна. Актуальність цього питання зумовлена тим, що корупція провокує та поглиблює кризові явища, підриває імідж держави на світовій арені, негативно впливає на мікроекономічні та макроекономічні процеси, руйнує засади розбудови правової держави та громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичні витоки, причини, прояви та особливості хабарництва як руйнівного суспільного процесу досліджували такі науковці, як О. Ф. Бантишев, Б. В. Волженкін, А. І. Кіріпчніков, В. М. Райсмен, Є. Д. Скулиш, В. І. Ширяєв, А. М. Яковлева та ін.

Метою даного дослідження є з'ясування особливостей виявлення та організації документування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а також існуючих факторів, що ускладнюють цей процес.

Невирішені раніше частини проблеми. У рекомендаціях Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) було висловлено низку суттєвих зауважень щодо вітчизняного кримінального законодавства, яке встановлює відповідальність за вчинення корупційних діянь. У зв'язку з цим Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення

національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.04.2013 року [1], що замінив поняття «хабар» поняттям «неправомірна вигода», завдяки якому було значно розширено перелік предметів злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року (далі – КК України) [2] та дій посадових осіб, за які передбачена відповідальність. Особливості документування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди окремими категоріями службових осіб потребують детального вивчення. Це зумовлено обмеженими можливостями проведення щодо вказаних осіб слідчих (розшукових) заходів, а також обізнаністю про форми й методи діяльності правоохоронних органів або ж поєднанням обох цих рис.

Виклад основного матеріалу. Реалізація завдань, пов'язаних з виявленням, припиненням та розкриттям злочинів, нерозривно пов'язана із проблемою документування дій розроблюваних об'єктів справ, що вчиняють кримінально карні діяння. Не є виключенням і прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Від правильної організації і тактики документування багато в чому залежать якість, швидкість і ефективність розслідування зазначеної категорії злочинів, законність і обґрунтованість притягнення розроблюваних об'єктів до встановленої законом відповідальності [3, с. 34].

При всьому розмаїтті поглядів на поняття документування, автори сходяться на тому, що, по-перше, документування фактів і обставин злочинної діяльності розроблюваних об'єктів – це головне завдання оперативної перевірки, тому документування необхідно розглядати як самостійний процес її здійснення. По-друге, документування являє собою комплекс оперативно-розшукових заходів щодо виявлення (виявлення, перевірки й оцінки) фактичних даних, які сприяють виконанню завдань кримінального судочинства і забезпеченню можливості використання їх у зазначених цілях.

По-третє, головна мета документування – сприяти швидкому, повному й об'єктивному розслідуванню, забезпечити правильний його напрям, ефективно проведення слідчих дій відносно осіб, що одержують неправомірну вигоду [4, с. 45]. Щодо особливостей документування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди окремими категоріями службових осіб, то таких категорій видається за доцільне виокремити дві: особи, наділені імунітетом (судді, народні депутати); правоохоронці (співробітники органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки та інші) [5, с. 43].

Із точки зору співвідношення часу надання-одержання неправомірної вигоди й виконання службових дій (бездіяльності) посадовою особою є такі види неправомірної вигоди: неправомірна вигода – підкуп; неправомірна вигода – подяка; неправомірна вигода за заступництво чи потурання по службі [5, с. 63].

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 року [6] народному депутатові гарантується депутатська недоторканність на весь строк здійснення депутатських повноважень. Народний депутат не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований. Відповідно до ст. 28 вказаного Закону народний депутат на строк виконання депутатських повноважень забезпечується окремим технічно обладнаним службовим кабінетом у приміщеннях Верховної Ради України з розташуванням у ньому постійного робочого місця його помічника-консультанта. Керівник органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, до якого письмово звернувся народний депутат щодо виділення йому службового приміщення, несе відповідальність за неналежне виконання цього Закону по створенню умов для здійснення повноважень народного депутата [6]. Отже,

службові приміщення народних депутатів можуть бути двох типів: надані у Верховній Раді України; надані на письмове звернення народного депутата в конкретному регіоні (це може бути лише один регіон) місцевими органами виконавчої влади чи самоврядування з фондів державної чи комунальної власності.

Таким чином, не можуть розглядатися як службові приміщення народних депутатів, на які поширюються гарантії їх недоторканості, ті приміщення, які не відповідають наведеним вище вимогам – надані під виглядом так званих «громадських приймалень» комерційними структурами, неофіційно, з невідомими джерелами фінансування тощо. Відповідні особливості визначають комплекс оперативно-розшукових заходів, які можуть бути застосовані, оскільки недоторканість не означає, що стосовно народного депутата не може бути заведено оперативно-розшукової справи [3, с.75].

Ще більш цікаву категорію об'єктів розробки становлять судді, оскільки вони не лише користуються імунітетом, але й певною мірою обізнані про форми і методи діяльності спецпідрозділів, більше того – надають дозволи на проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують права і свободи людини. Корупція в сфері судочинства має свою специфіку, оскільки здійснюється спеціальними суб'єктами – суддями, тобто службовими особами судової влади. Серед основних причин корупції в органах судової влади вирізняють: корупціогенність законодавства та правозастосування; недостатнє матеріальне забезпечення у порівнянні зі статусом суддів, виконуваними обсягами роботи та її інтенсивністю; низький рівень професійної правосвідомості та підготовки кадрів; професійна деформація [4, с. 87].

Одержання службовою особою судової влади, яка виконує владно-розпорядчі функції (голова суду, заступник голови суду) незаконної винагороди від підлеглих чи підконтрольних осіб за протегування чи потурання, за вирішення на їх користь питань, які входять до її компетенції, також слід розцінювати як злочин, передбачений ст. 368 КК України [2].

Чинним законодавством спеціального порядку заведення оперативно-розшукової справи щодо судді не встановлено. У ході оперативно-розшукової діяльності слід перевірити, чи могла службова особа судової влади за одержання неправомірної вигоди виконати чи не виконати обіцяні дії в силу наданих їй повноважень або чи могла завдяки своєму службовому стану вжити заходів до вчинення їх іншими службовими

особами. Проведення таких перевірочних дій дозволить ще до реалізації оперативних матеріалів визначити документи, предмети, які мають доказове значення у справі (зокрема, матеріали судового розгляду, досудового слідства), які підлягають невідкладному вилученню, а також визначити пріоритетні напрямки в організації першочергових слідчих дій.

У процесі оперативно-розшукової діяльності також необхідно вжити заходів до встановлення місця знаходження цінностей у службової особи, нерухомості тощо, на які може бути накладено арешт [3, с. 93]. У переважній більшості випадків представниками суддівського корпусу для одержання неправомірної вигоди використовуються схеми, які базуються на залученні захисників. Захисники можуть використовувати своє процесуальне становище для підбурювання судді до винесення завідомо неправосудних актів в різний спосіб (від отримання неправомірної вигоди до погроз), однак найбільш небезпечним проявом корупції в сфері судочинства виступає системна взаємодія корумпованого судді та захисника. При плануванні та реалізації оперативно-розшукових заходів, спрямованих на викриття та припинення фактів отримання неправомірної вигоди в органах судової влади слід враховувати, що відповідно до ч. 2 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року [7] суддя не може бути затриманий за підозрою у вчиненні злочину. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні злочину, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину [7]. Коли суддю застали при одержанні неправомірної вигоди або безпосередньо після її одержання, до моменту оголошення та засвідчення особою, яка одержала (одержує) неправомірну вигоду, свого статусу (тобто, поки достовірно не буде з'ясовано особу судді) оперативні співробітники мають провести всі необхідні дії для припинення злочину, документування факту одержання неправомірної вигоди (в т.ч. з використанням фото- та відеозйомки, звукозапису), результати яких надалі забезпечать можливість ідентифікації відповідного факту з особою судді.

Ще однією категорією осіб, що можуть вчиняти злочин, передбачений ст. 368 КК України, як вже зазначалося, є співробітники правоохоронних органів. У даному випадку специфіка документування щодо них визначається не фактором недоторканості, а фактором обізнаності про форми й методи роботи спецпідрозділів по боротьбі з корупцією. Така обізнаність є тим більшою, чим більш наближеним є правоохоронець власне до спецпідрозділів, що слід враховувати при плануванні оперативно-розшукової діяльності. Також слід враховувати, що у правоохоронних органах діють підрозділи власної безпеки, які не завжди зацікавлені у оприлюдненні фактів протиправних діянь з боку їх співробітників.

Вибір тактики документування прямо залежить від предмету неправомірної вигоди, але в переважній більшості випадків предметом виступають гроші. Тому розглянемо варіанти документування одержання неправомірної вигоди у формі грошей. Сьогодні в практиці документування правоохоронними органами України одержання неправомірної вигоди відомі наступні випадки одержання інформації про готування злочину, передбаченого ст. 368 КК України: заява про факт пропозиції неправомірної вигоди; заява про факт вимагання неправомірної вигоди; повідомлення про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, що відбувся, у тому числі випадки явки особи, яка пропонувала, обіцяла, надала або одержала неправомірну вигоду, із зізнанням, що є рідкістю; повідомлення від оперативних джерел; інформація від інших правоохоронних органів, в т.ч. від інопартнерів.

Із урахуванням змін, яких зазнав кримінальний процес, наразі можуть бути запропоновані дві основні схеми документування. Перший варіант – після одержання інформації про готування злочину організовується її перевірка, яка звичайно зводиться до заведення оперативно-розшукової справи та проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, що завершується затриманням правопорушника на місці злочину. За результатами вказаних заходів розпочинається кримінальне провадження. Другий – на підставі заяви про вимагання неправомірної вигоди розпочинається кримінальне провадження, після чого здійснюється докладний допит заявника й інші слідчі дії, з метою збору доказів, а також направляєтся доручення правоохоронного органу щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Обидва шляхи мають свої переваги й недоліки, однак вибір кожного з них передусім залежить від наявної вихідної інформації та її джерел. Відповідно, у першій ситуації документуванню підлягають основні ознаки складу злочину, які дають підставу для початку кримінального провадження. Для цього здійснюється: документування факту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди й наявності наміру; установлення статусу особи як службової; документування предмета неправомірної вигоди.

У другому випадку документуванню будуть підлягати всі факти, необхідні не лише для констатації факту вчинення злочину, але й для правильної кваліфікації діяння й доказування вини. З цією метою плануються і узгоджено проводяться різні оперативно-розшукові заходи, які дозволяють: установити роль особи (осіб) у вчиненні злочину (організатора, виконавця, співучасника, посередника тощо); виявити наявність місць зберігання грошей, майна, цінностей, нажитих злочинним шляхом, а також механізми їх реалізації; установити засоби, використовувані для вчинення злочину; одержати інформацію про факти та способи вчинення злочинних дій осіб, що розробляються і їх співучасників, контингент із числа оточення об'єктів розробки, обізнаних про їх злочинну діяльність.

В обох випадках здійснюється також припинення протиправних дій. Для випадку здійснення документування в ході кримінального провадження також є характерним необхідність нейтралізації протидії службової особи, що вчинила злочин, виконанню правоохоронної функції держави на стадії досудового розслідування. Зокрема, способами протидії є: підкуп і залякування свідків і потерпілих; організація вироблення однакової лінії захисту з метою узгодження поведінки при групових злочинах; приховування, знищення слідів, знарядь і засобів злочинної діяльності; цілеспрямована дискредитація оперативних працівників; підкуп співробітників спецпідрозділів, слідства, прокуратури, суду, інших правоохоронних органів тощо. У зв'язку з різноманітністю даних способів, для нейтралізації подібної протидії необхідно комплексно використовувати всі надані законом оперативно-розшукові заходи, не обмежуючись яким-небудь

одним з них, включаючи застосування оперативно-технічних засобів. Найбільш ефективними є прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації із технічних каналів зв'язку.

У цілому, для досягнення необхідної ефективності заходів щодо документування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (незалежно від того, чи здійснюється документування в ході оперативно-розшукової діяльності або в рамках кримінального провадження), необхідним є: установлення осіб, обізнаних про злочинні дії осіб, які пропонували, обіцяли, надали або одержали неправомірну вигоду, і здатних у зв'язку із цим бути свідками; виявлення предметів і документів, які використовувалися при вчиненні злочинів або мали безпосереднє чи опосередковане відношення до злочинних дій і при розслідуванні можуть бути визнані речовими доказами; фіксація злочинних дій осіб, що розробляються у процесі здійснення контролю за їхньою поведінкою, за допомогою відео, аудіо техніки й інших спеціальних технічних засобів, змісту їх розмов, фактів передачі (одержання) ними яких-небудь предметів і документів тощо.

Висновки. Отже, сьогодні існує велике різноманіття способів одержання неправомірної вигоди. На обрання тактики документування отримання неправомірної вигоди впливають місця її одержання. Саме від способу одержання неправомірної вигоди залежить складність документування. Документування протиправної діяльності окремої категорії осіб має певні особливості. Це стосується осіб, наділених імунітетом (судді, народні депутати), а також правоохоронців (співробітники органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки та інші). Їх виокремлення, зазвичай, зумовлюється обмеженими можливостями проведення щодо вказаних осіб слідчих та розшукових заходів, а також обізнаністю про форми й методи діяльності правоохоронних органів або ж поєднанням обох цих рис. Для документування фактів одержання неправомірної вигоди оперативним співробітникам необхідно враховувати низку умов, а також дотримуватися певного алгоритму дій, які сприяють отриманню позитивних результатів..

Використана література :

1 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про

боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/221-18>.

2 Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3 Боротьба з корупцією : підруч. / (авт. кол.; кер. авт. кол. Є. Д. Скулиш). – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. – 335 с.

4 Хабарництво: кваліфікація та документування : практ. посібник / О. Ф. Бантишев, С. А. Кузьмін. - К. : Видавець – А.В. Паливода. - 2009. – 118с.

5 Бантишев О. Ф. Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації) : навч. посіб. / О. Ф. Бантишев. – К. : МАУП, 2002. – 128 с.

6 Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> .

7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-1>